

* SPHƏ-RÓ > СПОРЪ; НАСПОР, СПОРИШ

Према старијим речницима српскохрватског језика придев спор,-а,-о и прилог споро имају значење *шћедљив, умерен* (према цитатима у RJA, речнику југосл. ак.: „*frugalis, parco, massig, spor,*“ Vrančić; „*spor, koji štedi; parco; moderatus*“ Mikalja; „*parco, stretto, tenace*“ Della Bella; „*parco, sparsam*“ Voltiggi), а немају значење *обилан* и сл. као у старословенском и другим словенским језицима. Међутим друге речи изведене од истог корена чувају старије значење *обилаш* и из њега развијена слична значења. Такве су речи: *наспоран* [„*nasporan, nasporna, adj. napredan, sretan, berićetan.* U гječнику Belinu (accrescitivo, aumentativo) i u Stulićevu (augendi vi preilditus)“ RJA; стсл. „спорънъ abundans“ Mikl. Lexicon; буг. „спорен... Който дава добри резултати“ С. Романски. Речник на сѣврем. бѣлг. кн. ез.], *наспориш* („*berićetan, obilan*“), *наспоришосѣ, наспорење, наспоришељ, наспориши* [„*prosperare, compensare...* i u Vukovu (*gedeihen machen, ergiebig machen, prospero, diuturnum reddo*“) RJA]; буг. „наспоря... Направлям да има нешто много, в изобилие; намножавам“ С. Романски о. с.; укр. „*sporytu vermehren. nasporuytu vorrath schaffen*“ Mikl. Et. W. О именици *наспор* (и *наспорак*) у RJA се каже: „*naspor, m. napredak, sreća, berićet.* To se značenje nalazi samo u гječnicima, i to u Bellinu (accrescimento, aumento), u Bjelostjenčevu (*naspor, nasparanje incrementum, accrementum, augmentum*)... i u Popovićevu (*Gewinn, Zuwachs*). Ne razbira se razvitak značenja što ga ima ta riječ oko Dubrovnika: *naspor, das letzte stück auf der Schlüssel, das jeder sich schämt zu nehmen* (tj. *stidak*). M. Rešetar“.

Кад се узме у обзир народно сујеверје и машта по којој су се у стварима тражили и налазили симболи, лако је протумачити и значење ове речи. Кад остане једно парче јела у здели на столу, свако се скањује да га узме, јер мисли да би и други неко хтео да га узме: кад су гости за столом, особито се пази да остане неко парче, јер се по томе закључује да су сви сити и да је било хране у изобиљу. Пошто је то последње парче било знак обилне гозбе, оно је могло постати симбол обиља, напретка и среће, па тако добити назив *спор*.

Именица *сѝор* има значење које је блиско значењу *обилан*: „*ono što se u jelu ili inače može paći više, što se može uštjediti, dotjecanje kojega jestiva... u grožđu nema spora, ne čini dosta masta*“ RJA. У овим случајевима где се односи на плодове значење *обиле* прешло је у значење *издашност*, а преко тога и у значење *сок*. Да је придев *сѝор* имао значење *обилат* најбоље показује придев *несѝор*, којему се у RJA даје међу осталим као последње значење „*c) neprodan, nekoristan*“. Ако је неспор *нейлодан*, онда је спор *ѝлодан*, а то је блиско значењу *обилан*. У Стулијевом речнику за придев спор дају се значења: „*spor, spori, che cresce, profittevole, utile, sazievole; crescens, proficuus, utilis, satians, explens; kruh spor, ješa spora, pane che sazia, panis satians*“. Истина, за ову се реч каже да је узета из руског речника, али су изрази „*kruh spor, ješa spora*“ (види *ješa* RJA) српскохрватски. У Вуковом речнику налази се исти израз *хлеб сѝор*, али значење придева у њему није чврсто прецизирано: „*нп. спор хлеб, lange dauernd, durans ... sporo ide ... lente*“ (у речнику Ивековића и Броза: „*spor hljeb, koji se sporo troši, pa zadugo traje*“), по чему изгледа да писцу речника није израз био потпуно јасан. Старо значење *обилан* изгубило се, а веза новог значења *lentus* са именицом *хлеб* није потпуно јасна. Значење које се налази у Стулијевом речнику јасније је. У старословенском преводу библиске приче о томе како је насићено пет иљада људи са пет хлебова за тај хлеб се каже да је био спор, дакле исто значење као код Стулија. Можда је још у говору из којег је Стули узео израз „*спора јеша*“ придев *сѝор* имао значење *обилат* или *заситљив* (*satians*), па се доцније с променом његовог значења променило и значење ове синтагме и почело схватати, да спор *хлеб* значи *хлеб* који се споро троши и зато дуго траје. Тако је и Вук значење израза *сѝор хлеб* превео као „*lange dauernd*“ „*durans*“, који дуго траје, трајан, одакле је ово значење ушло у Миклошићев ет. речник сл. јез., а одатле и у друге, али из примера који се наводе не види се да реч има баш такво значење. Значење *обилат* („споръ adj. uber“ „споро adv. abunde“ Miklosich Lexicon) бесумње је старије. Оно је наслеђено од приндв. корена *srhə-ró* „*обилан*“ развијеног из значења развијати се, ширити се, успевати, које је имао непроширени, прости корен *srhə* [од чега у слов. језицима: стсл. *сѝѣшии, сѝѣшишии сѝѣхъ; сх. усѝјех, ѝосѝјешшии* итд.].

Корен *srhə-ró* добио је у неким германским језицима врло рано значење *штедети* (в. J. Pokorny Idg. Et. W.; из немачког у српскохрватском *шѝарати, зашѝарати*, а у приморским крајевима *сѝарењати, сѝарењ*, добијено преко талијанског *sparegnare, sparegno*), које је у извесној мери супротно значењу *издашан* „*ausgiebig*“ у другим језицима. И у чешком поред значења *обилат* јавило се и значење *шѝедљив* („*parco sparsam*“ RJA). У српскохрватском се значење *штедње* добило и у *сѝорити* (поред значења множења „*štediti, množiti*“ о. с.).

Као што се види и из већ наведених примера значења корена *srhə* и проширеног *srhə-ró* у току времена развила су се у супротним правцима. Већ значења *наѝредовати, шѝриши се*, („*gedeihen, sich ausdehnen*“ Pokorny) с једне стране, а *шѝедити шѝедљив, умерен*

с. друге стране прилично су удаљена. У српскохрватском према поспјешити (стсл. спѣшити) од корена *sphe* налази се значење *сiор lentus*, које је искључиво значење ове речи у данашњем књиж. језику. С друге стране према значењу *сiор, њолаiан lentus* у схрв., у украјинском се налази „*sporyj celer*“ Mikl. Lexicon (у Et. W. *genug gross... lit. sperai adv. schnell*; „*sporyj schnell*“ Vasmer R. et. W), дакле потпуно супротна значења. Између ових потпуно супротних стоје друга у мањој мери супротна, која су јасноћи језичког израза правила тешкоће, па су се узajмно потискивала и добијала различите нијансе значења. Зато су и лексикографи наилазили на тешкоће при одређивању значења ових речи.

О речи *nespor* у RJA се каже: „*nespor, adj. protivno spor. Riječ je slabo potvrđena, a značenja joj je teško složiti... hljeb koji se brzo troši. Vuk b) rasipan... prodigus v) neplodan, nekorištan. Ne razbira se značenje... Dinari su nespori ko i djeca. Nespora su djeca kad se naćnu*“. Развијање супротних значења речи од овог корена привукло је пажњу Ф. Миклошића, што се види из његове примедбе у речнику стсл. језика код речи спор: „*et nota pol. spory et uber et parcus significare*“ (али у Et. Wört. даје за пољски друга значења: „*spory ergiebig; dosyc̣ duży, wielki, sporzyć, gedeihen lassen*). Значења су у извесној мери супротна и у чешком: „*čech. sporý, ergiebig, ausgiebig und sparsam, spärlich spořiti sparen (dt. Einfluss?)*“ Pokorný Et. Wört. Овај развој значења у супротним правцима настао је због односа радње (промена уопште) и времена у којему се она догађа. При оцењивању темпа којим се врши нека радња имају се у виду две претставе: количина извршеног рада и време у којем се то постигло. Ако се прилог *сiоро* у значењу *обилно* односи на одређено време у којему се радња извршава, он има значење *полагано lente* (обилно, дуго време док се радња изврши, нем. *langsam*), а ако се односи на извршену радњу, онда значи *брзо* (обиље радње извршене у том времену, кратко време кроз које се извршила). Појам штедње се одонси на брзину којом се нешто троши: ако се овај прилог односи на време давања, трошења које се има у виду, значи: *помало, дуго време трошити, штедети* (обилно, дуго време чувати ствар), а ако се односи на количину потрошене робе у одређеном времену, онда значи *обилато давати, трошити* (од чега значење „*ergiebig*“ = издашан, плодан и сл).

*

Првотно значење „*обилан*“ налази се и у имену траве *сiор, сiорши* „*verbena officinalis*“ „з. *spör, m. ime travi koja se zove i sporiš, papras*. У Vukovu гјечнику *s naznač. aks. (vide sporiš)*“ RJA. Назив ове траве (као ни наведене друге речи које су постале од истог корена у RJA није доведен у везу са истом речи у другим словенским језицима. Назив спориш са одговарајућим речима из других слов. језика налази се у Микл. Et. Wört., али је (као и спор) у везу с тим речима доведена најпре у Рјечнику југословенског биља од Б. Шулeка, који се при раду користио руским, чешким, пољским и лужичкосрпским речницима као и речником старосл. језика Фр. Миклошића, где су за старосл.

придев *споръ* дате одговарајуће речи из других словенских језика. Са кореном спор („*spor* od *spra*“) доведен је у везу назив ове траве у „Корјенима“ Ђ. Даничића, али ту се изводи од значења „*pružati se prelazeći u stršiti*“. Ни Даничић овде не доводи ову реч у везу са речима из других слов. језика. М. Фазмер у свом етимолошком речнику руског језика доводи је у етимолошку везу са придевом споръ: „*Polygonum aviculare* skr. *spōriš*... *Zu sproğ, reichlich*“ wie *grich. πολύγονον „fruchtbar“* али други део овог научног термина није постао као у грчког придева од *γόνος* (*γονή*, = рађање), него од *γόνου, γόνιατος* (*poligonaseae*), много колена, зато што су гранчице ове траве састављене из много члано ва подељених коленицама (в. Д. Симоновић, Ботанички речник).

Познато је да је ова биљка од давнине сматрана као лековита, па је због тога прешла и у мит, одакле њен научни назив *achilea millefolium*, по Хомеровом јунаку, а томе одговара и српскохрватски назив *хајдучка шраба* („Кад се стрља међу дланима, кажу да је добра на сваку рану; зато се зове хајдучка што се рањени хајдуци највише њоме лијече“ Вуков рј.), па разна народна веровања: „*Od groznice jedu travu sporiš na gladno srce*“ Šulek о. с.; „*спориш, спориша, m. виде папрац*. Ова се трава у Сријему меће у краставце (кад се киселе) да су зелени, у амбар и у брашно и тијесто, да је спорије: на свадби гдјешто је држе под столом, да младенци остану млади и зелени, cf. спор, хајдучка трава“ Вук, рј.

Пошто је ова трава добила овакво значење, тражио се неки знак њене моћи и у њеној вањској слици. Видело се да она није једноставна, него да се састоји из много листова, гранчица, заграника па се у томе богатству облика, а у вези с њеном лековитошћу, видео знак њеног утицаја на остваривање обиља, умножавања, плодности — да употребимо латинску реч истог порекла — уопште: *просперитета*. Зато је у словенским језицима добила име спор, њен се култ и даље одржавао, па су је носили и њоме се китили, о чему сведоче речи *споришонасац, споришонакићен*, в. *РЈА*.

По трави спору можда су се добили и топоними „*Spor m. topografsko ime. a) ime zemlji u šabačkom okrugu . . . b) ime zaselku u požarevačkom okrugu . . .*“ *РЈА*. Спории, тако се звао крај у којем су планине Јаворје, Вравице и Ноздре . . . краљ је Стефан Првовенчани дао Жичи поменуте планине на Спорих“. Ђ. Даничић Рј. књиж. стар.

Почетни конс. С именице *сидрлук* („*isto što porluk, poriluk; allium porrum*“ *РЈА*) биће добијен нар. етимологијом, довођењем компоненте пор- са придевом спор у његовом старом значењу: обилан.

В. Томановић

РЕЗЮМЕ

Прилагателное „спор, -а, -о“ в сербскохорватском языке по старым словарям имеет значение. *бережливый* Значение *медленный*, которое теперь в литературном языке является единственным, в более

старых словарях не встречается, так же как не встречается ни более старое значение *обильный*, которое в сербскохорватском языке существовало до появления словарей. В этой работе приводятся и другие слова произведенные от этой же основы, которые сохраняют старое значение более или менее модифицированное, как и в других славянских языках. Все эти слова, если и сохраняются кое-где в народных говорах, почти исчезли в литературном языке, а вкоренилось прилагательное *сѡр* (и наречие *сѡро* = медленно, как и глагол *успѡрити* = замедлить) со значением *медленный*, образовавшемся в болшее новое время (это видно и из факта, что старейшие словари его не приводят). Из этого видно, как значение этого слова за относительно короткое время совершенно изменилось. Значения бережливый и *медленный* в известной мере противоположны значениям *обильный*, *выгодный*. Одно и то же слово едва ли могло охранить все эти значения, тем более потому, что существовало и существительное *спор* (сѡпоръ - со значением препирка претерательство).

Противоположность в значениях этого праиндоевропейского корня начала развиваться уже в далёком прошлом индоевропейских языков, потому что в германских языках корень * *sphə-gó*... (*обильный*) получил значение бережливый, *sparsam* которое существует и в некоторых славянских языках. Полная противоположность значений осуществилась в значениях *скорый*, которое это слово имеет в украинском языке (Mikl. Lex.) и значением *медленный*, которое оно имеет в сербскохорватском языке.

При суждении о темпе, с которым производится какое-либо действие, имеются в виду два момента: количество произведённого действия и времени, за которое это действие осуществлено. Если наречие *обильно* относится ко времени, в которое действие происходит, оно имеет значение *медленно* (*обильное* время пока оно произойдёт), а если относится к действию, тогда означает *скоро* (*обилие* действия произведённого за это время; относительно короткое время, за которое действие произведено). Бережливость (экономичность) имеет значение *скорость*, с которой что-либо расходуется: если слово *сѡр* (*обильный*) относится ко времени расходования, которое имеется в виду, оно имеет значение *расходовать понемногу, экономить* (*обильное, долгое время беречь вещь*), а если относится к количеству расходования материала, тогда имеет значение *обильно расходовать*.

Значение *обильный* имеет и существительное *сѡр* как название травы. Эта трава с давних времён считалась целебной и вошла в миф (в её форме - *millefolia* - видели знак обилия), и она стала рассматриваться как символ благосостояния, процветания, обилия, по чему в славянских языках и получила своё название.